

II. RECENZJE

DOI: 10.17951/et.2023.35.329

Adam Głaz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska

ORCID: 0000-0002-6143-3542

e-mail: adam.glaz@mail.umcs.pl

Język angielski w Indiach – próba redefinicji

Akshya Saxena, *Vernacular English: Reading the Anglophone in Postcolonial India*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2022, xvii + 206 s. ISBN: 9780691223148

Autorka książki proponuje podejście do języka, które może stanowić uzupełnienie i poszerzenie refleksji etnolingwistycznej, a nawet stanowić asumpt do przeformułowania istoty tej ostatniej poprzez połączenie jej z rozważaniami w duchu szczególnie rozumianej ekolingwistyki. O ile etnolingwiści pytają o miejsce kultury w języku, o tyle ekolingwistyka zajmuje się problemem egzystencji języka i języków w świecie (jest to ekologia języka w rozumieniu Einara Haugena 1972), ale też – po odwróceniu wektora rozważań – zastosowaniem analiz lingwistycznych w ekologii (por. Steciąg 2021). Ekologię rozumiemy tu przy tym szeroko, jako całość naturalnego i kulturowego środowiska człowieka. Książka *Vernacular English* stawia właśnie pytania o język w społeczeństwie, historii, geopolityce i kształtowaniu się tożsamości jego użytkowników. W pewnym sensie jest to poszerzenie i uzupełnienie refleksji, jaką na gruncie filozoficznym proponuje swoim wyjątkowym leksykonem Barbara Cassin (2014, recenzja: Głaz 2016), a który ukazał się w tej samej serii wydawniczej.

W książce Saxeny chodzi o kwestię tzw. języka rodzimego (miejscowego, lokalnego, środowiskowego, ang. *vernacular*), o to, czym jest, jak funkcjonuje, jaką rolę odgrywa w doświadczaniu świata przez jego użytkowników, jaki ma status w ich świadomości. Jest to kwestia o tyle zawila, iż dotyczy statusu języka angielskiego w Indiach – autorka twierdzi, iż może on się stać żywym językiem tego kraju, tylko jeśli „zapomnimy o jego kolonialnym pochodzeniu” (s. 145). O tym jednak zapomnieć nie sposób, skoro – jak czytamy na s. 53 – jest to język „niezrozumiały dla większości populacji” Indii. Jego status jako języka rodzimego wymaga zatem

szczególne przededefiniowania tego pojęcia, z uwzględnieniem szeregu paradoksów i wewnętrznych sprzeczności, w jakie jest uwikłany.

Ciekawy, choć nieco anegdotyczny wgląd w pozycję angielszczyzny w Indiach otrzymujemy w *Podróżach z Herodotem* Ryszarda Kapuścińskiego, który podczas swojej pierwszej misji reporterskiej odkrywał dla siebie Indie właśnie poprzez naukę tego języka: „Docierałem do Indii nie przez obrazy, dźwięki i zapachy, ale poprzez język, w dodatku język nie rodzimie hinduski, ale obcy, narzucony, na tyle jednak zadomowiony, że był dla mnie kluczem niezbędnym, był tożsamy z tym krajem” (Kapuściński 2004: 25–26). O ile jednak polski reporter proponuje nam spojrzenie z zewnątrz, to Akshya Saxena rozpatruje angielszczyznę od wewnątrz, w relacji do innych języków Indii, zwłaszcza języka hindi, oraz w odniesieniu do takich kategorii, jak kasta, klasa, piśmienność, wykształcenie, status społeczny, czy płeć. Autorka pyta, jak „odczytać” ten język w postkolonialnej sytuacji kraju wielojęzycznego i wieloetnicznego¹.

Saxena stawia to pytanie, poddając analizie szereg dzieł literackich (omawiani autorzy to m.in. Neerav Patel, Meena Kandasamy, Mulk Raj Anand, Aravind Adiga, czy Arundhati Roy), filmowych (*Slumdog Millionaire* w reżyserii Danny’ego Boyle’a, *Gully Boy* w reżyserii Zoi Akhtar), czy plastycznych (np. autorstwa Anity Dube). Patrzy w ten sposób na wyrażanie swojej pozycji w świecie z punktu widzenia dokonującego świadomych wyborów artysty. Jednocześnie jednak omawia językowy i kulturowy kontekst protestów społecznych, w których często biorą udział osoby nieznające angielskiego. Owa różnorodność materiałowa sprawia, iż język jest tu rozumiany szerszej i głębiej niż linearny ciąg dźwięków – w poszczególnych rozdziałach refleksji poddane są konteksty prawnicze angielszczyzny (rozdział 1.), jej funkcjonowanie w sferze dotykowej związanej z wyobrażeniami „Bogini języka angielskiego”, funkcjonującymi w formie fizycznych artefaktów (rozdział 2.), tekstowej (literatura, rozdział 3.), dźwiękowej (oralność, rozdział 4.) i wizualnej (kinematografia, rozdział 5.). Autorka proponuje tym samym „odczytywanie” języka w sposób wykraczający poza jego formę dźwiękową i graficzną. Powstaje przy tym pytanie o „przetłumaczalność” angielszczyzny w ujęciu międzyjęzycznym, ale też intersemiotycznym, a przede wszystkim w sensie możliwości (lub jej braku) „przetłumaczenia” i „wytlumaczenia” w sposób zrozumiały nieanglosaskiej, wieloetnicznej i wielojęzycznej rzeczywistości Indii. To kolejna sprzeczność sugerowana w tytule książki *Vernacular English: „zadomowiona”* w tym kraju angielszczyzna kojarzona jest z nowoczesnością, mobilnością i komunikatywnością, natomiast pojęcie języka rodzimego osadzone jest w tym, co przed-nowoczesne, lokalne i nieprzetłumaczalne (s. 9). Czy jest to sprzeczność nieprzezwycięzalna – właśnie na to pytanie próbuje odpowiedzieć omawiana tu monografia.

Napięcia powodowane owym wieloznacznym statusem angielszczyzny widać na przykład w sferze polityki najwyższego szczebla, ponieważ obecny premier Indii, Narendra Modi, posługuje się językiem angielskim z trudem i z wyraźnym, niekiedy

¹ Według bazy danych „Ethnologue” (ethnologue.com, dostęp 25.04.2022) w Indiach funkcjonuje sześć rodzin językowych, a liczba samych języków to ponad czterysta (w tym jeden izolowany).

drażniącym akcentem. Jego publiczne wystąpienia w tym języku, a także prowadzone w nim liczne kampanie internetowe, można odczytać jako opartą na metonimii (język angielski = globalny nowoczesny kapitalizm) próbę instrumentalizacji tego środka wyrazu. Nie przeszkadza to premierowi w promowaniu języka hindi dla wewnętrznych celów politycznych, które faworyzują niektóre grupy etniczne i religijne, a wykluczają inne (np. ludność muzułmańską). Te i inne konteksty, w które uwikłana jest angielszczyzna jako historycznie język kolonizatora, obecnie jako język globalnej komunikacji, a przy tym jako język faktycznie w Indiach używany (choć głównie przez mało liczną, wykształconą mniejszość o wyższym statusie społecznym), wymagają takiego jej „odczytania”, które zdałoby sprawę z owego szczególnego połączenia nieprzystawalnych, jak się wydaje, domen. Stąd autorka proponuje, by zdefiniować tytułowe pojęcie *vernacular English* w następujący sposób:

W sensie dosłownym pojęcie rodzimej angielszczyzny [*vernacular English*] stawia nam przed oczami bliskość, jaka zachodzi między tym, co uchodzi za rodzime, a tym, co uznajemy za angielskie. Dzieje się tak, ponieważ każdy z tych dwóch obszarów zostawia swój ślad w drugim. W książce staramy się prześledzić, w jaki sposób język angielski żyje i funkcjonuje w innych językach Indii, w mediach, w literaturze hindi, dokumentach administracyjnych, przepisach dotyczących kwestii językowych, filmach zarówno spod znaku Bollywood, jak i pochodzących z zagranicy, oraz w protestach społecznych. Zwracamy szczególną uwagę na sytuacje, kiedy ze względu na swój globalny zasięg język angielski napotyka ludzi, którzy go widzą i słyszą, ale nie posługują się nim w mowie lub piśmie. W centrum uwagi stawiamy właśnie ucieleśnione doświadczenie tego typu, to znaczy doświadczenie słuchania, patrzenia, pamiętania i mówienia po angielsku, proponując nowe odczytanie języka, a zatem także nowe ujęcie tego, co można wiedzieć na jego temat (s. 7).

Nie chodzi zatem o to, jak zaznacza autorka, by sprowadzić angielszczyznę w omawianym tu kontekście geograficzno-kulturowym do statusu prowincjonalnego dialektu, niejako odwracając się od jej niemal globalnego zasięgu, lecz by odczytać ją na „różnych poziomach piśmienności” (s. 8), uwzględniając także sytuację i tożsamość środowisk i grup społecznych, których członkowie mają co prawda kontakt z angielskim (w sensie słuchowym, wizualnym, administracyjnym), ale posługują się nim w zakresie bardzo ograniczonym lub wcale. Nie wyklucza to ich przy tym ze sfery zasięgu „rodzimej angielszczyzny”, a wręcz przeciwnie – język angielski jest stale obecny w ich życiu i wpływa na nie, a wynikające stąd napięcia i sprzeczności wymagają pogłębionej refleksji akademickiej.

Oryginalne podejście autorki stawia zatem przed etnolingwistami ważne pytanie o rolę języka w budowaniu tożsamości jego użytkowników, a tym samym o wkład języka (i języków) w kształtowanie kondycji człowieka żyjącego w rzeczywistości kulturowej. W sposób zaskakujący dla polskiego (szerzej: zachodniego) odbiorcy, monografia *de facto* stawia w centrum uwagi człowieka jako istotę tworzącą kulturę, która jest dla niego naturalnym środowiskiem życia². W tym sensie proponowane w monografii podejście pokrywa się z głównym zainteresowaniem etnolingwistyki lubelskiej. Proponowana w książce szeroka refleksja językowo-kulturowa jest miejscami trudna w odbiorze dla czytelnika niezbyt dobrze znającego realia świata,

² Enrique Bernárdez (2008: 21) uznaje kulturę za „coś, co w życiu [człowieka] jest najbardziej realne”.

o którym mowa (do tego dochodzi bogaty, ale i niełatwy styl autorki) – mimo tego przyciąga intrygującym połączeniem osobistej wrażliwości pochodzącej z Indii badaczki z jej doświadczeniem zdobytym w amerykańskich uczelniach (doktorat na Uniwersytecie Minnesoty, zatrudnienie na Uniwersytecie Vanderbilt w stanie Tennessee). Mamy tu zatem połączenie perspektywy wewnętrznej, zanurzonej w kulturze podlegającej opisowi, perspektywy niepozabawionej także zaangażowania emocjonalnego, z bardziej zdystansowanym, obiektywizującym i akademickim spojrzeniem z zewnątrz. Taka różnorodność ujęć, możliwość i umiejętność łączenia punktów widzenia, uwzględniania odmiennych kontekstów kulturowych, ma w szeroko rozumianych badaniach etnolingwistycznych wartość nieocenioną.

Literatura

- Bernárdez Enrique, 2008, *El lenguaje como cultura*, Madrid: Alianza.
- Cassin Barbara (red.), 2014, *Dictionary of untranslatables. A philosophical lexicon*, tłum. Steven Rendall, Christian Hubert, Jeffrey Mehlman i in., Princeton-Oxford: Princeton University Press.
- Głaz Adam, 2016, *Słownik terminów nieprzetłumaczalnych – przetłumaczony*. Dictionary of Untranslatables. A Philosophical Lexicon. Red. Barbara Cassin. Oxford: Princeton University Press 2014. „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 312–316. <https://doi.org/10.17951/et.2016.28.312>.
- Haugen Einar, 1972, *The ecology of language*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Kapuściński Ryszard, 2004, *Podróże z Herodotem*, Kraków: Znak.
- Steciąg Magdalena, 2021, *Ekolingwistyka w dobie antropocenu: w stronę integracji i konsyliencji*, „Biuletyn PTJ” LXXVII, s. 59–71. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6863>.